

Dalimír Hajko

Kniha nehy a trpkosti

„A ten, kto bol stvorený v láske k dieťaťu, hľadá svoju stálosť v jeho záchrane. A ten, kto bol stvorený v láske k Bohu, hľadá svoju stálosť v pozdvihnutí k Bohu. Nehľadáš, čo nepoznáš. Chceš zachovať podmienky svojej veľkosti v miere, v akej tú veľkosť cítiš.“

„Lebo sú dva súdy. Ten, ktorý ako sudca vynášaš ty sám. A ten nad tebou.“

ANTOINE DE SAINT-EXUPÉRY

Román Bystríka Šikulu *Kvet medzi priepastami* (Perfekt, Bratislava 2020) potvrdzuje autorovo smerovanie po ceste prózy. Okrem dvoch zväzkov generáčnych portrétov spisovateľov, ktoré vytvoril spolu s Bohušom Bodaczom, vydal románové novely *Objatia mŕtvych otcov* a *Vôňa santalového dreva* a v roku 2011 doteraz posledné knižne vydané dielo – román *Porušenie intimity*. *Kvet medzi priepastami* je nezvyčajne pôsobivá próza, ktorej recepcia si vyžaduje uvoľnenie, pokoj a empatiu. Ak sa nám podarí čítať ju súvisle, bez významnejších prerušení, objavíme dielo mimoriadne vyzretej krásy. Krásy, ktorá prešla peklom pochybností, zápasom so lžou, ktorá požiera tento svet, aby sa dopracovala k sebadôvere.

Najnovšiu knihu Bystríka Šikulu som v tomto zamyslení síce nazval „kniha nehy a trpkosti“, ale mohla by sa volať aj „kniha nepokoja a túžby“ alebo „kniha o čase v nás“. Krátko nato, čo som ju začal čítať, mi zarezovala, priznám sa, v prvej chvíli ma aj trochu podráždila jedna nie nepodstatná skutočnosť. Príbeh je totiž najmä v svojej prvej časti s názvom *Nevinní* (v menšej miere aj v častiach *Posunutý čas* a *Kvet medzi priepastami*) tak presýtený realitou vecí, vzťahov, drobných zážitkov, ale aj celej galérie postáv s fiktívnymi i skutočnými menami, ktoré musí čitateľ prijímať ako nevyvrátiteľnú samozrejmosť, že mu to až vyráža dych. Príbeh sa tak stáva rozsiahlou, nepochybne premyslenou koncipovanou apoteózou detailov, koncertom údajov, faktov, slov a pocitov,

ktoré majú – celkom logicky – nerovnakú dôležitosť (rozličnú najmä pre čitateľa – pre autora je ich význam, pochopiteľne, filtrovaný vlastnou autopsiou). Zhromaždené sú viac či menej chronologicky a zvedavý čitateľ v nich na prvý pohľad nenachádza takmer nijakú, ani implicitne obsiahnutú „filozofiu detailu“ (možno o nej vie iba sám autor): jednoducho sú, každý má svoj neopakovateľný význam, skoro by som povedal, každý je rovnako dôležitý. Avšak pozoruhodné a v istom zmysle aj prekvapujúce je, že práve tieto početné detaily dokresľujú črty na tvári nového románu Bystríka Šikulu. Táto tvár je celá krásavá od starostí, bledá od strachu, zošúverená od nepokoja, skrivená od zlosti, ale v konečnom dôsledku niekedy až absurdne nežná a zhovievavá k ľudským slabostiam. Jemná perokresba vrások formuje a dotvára konečný obraz.

Hoci autor nevy pustil zo zreteľa racionalitu spisovateľa, čo chce podávať aj zmysluplné informácie, jeho doménou určite nie je stroho logický a literárne bezobsažný jazyk. Pretože spomienky môžu mať rozmanitý charakter a obsah. Pestrý a niekedy aj nevypočítateľný. Ale iba spomienky na nehu a krásu prekrývajú blato skúseností, dokážu odsunúť na vedľajšiu koľaj marazmus vypočítavosti, podlosť žabomyších sporov, stoku krutosti a demagógie.

V životopisne ladenom románe Bystríka Šikulu som sa s týmto pocitom a s takýmto vnímaním spomienok stretol ako so základnou devízou autorovho vzťahu k svetu, k iným ľuďom i k sebe samému. Vzťahu, ktorý sa tvorí v „*rozhybanom čase*“, ktorý sa „*posúva a prekrýva ako zemské platne a spája udalosti v nečakaných súvislostiach*“. Kniha podobne ako príbeh, o ktorom sa v nej dozvedáme, je autentickou rozpravou „*o špirále lásky v čase*“, ako ju nazýva autor.

Čas, priateľu, čas je všadeprítomný, obchádza nás s naliehavosťou výzvy.

Čas je živnou pôdou našich obáv, našich životných projektov i našich radostí. Šikula svojsky pochopil jeho nepochopiteľnosť a uchopil jeho neuchopiteľnosť. „*Dni plynú, akoby nám z času niekto ukrajoval žiletkou, a my si toho toľko ešte musíme povedať!*“ Preto aj priateľský kňaz Mikuláš, jedna zo sympatických postáv románu, posielala mladých ľudí „*za brány času ako do labyrintu, kde sa nájdú iba tí, čo sa v ňom, stratení, majú nájsť, aby na spoločnej ceste našli aj východ z bludiska zabudnutia a potlačených ľudských túžob*“. Zo všetkého toho, čo je nepreniknuteľné v človeku.

Čas ale nikdy nedostihneme. Nedostihneme ho ani účtovníckou rozumnosťou, ani vystavovaním falošných cieľov. Fenomén času je azda najvýznamnejším prvkom, ktorý formuje štruktúru tohto románu ako celku. Napriek tomu alebo práve preto, že organizácia textu diela je nanajvýš prostá. Vo východiskovej časti už začína klíčiť lúbostný vzťah medzi spisovateľom, redaktorom literárneho časopisu a jeho študentkou, budúcou zdravotnou sestrou, stredná

časť obsahuje jeho realizáciu so všetkými rozporami a údermi okolia, aby v poslednej časti sa jeho vyznenie posunulo do novej polohy vyplývajúcej z nového problému, z narodenia dieťaťa, syna postihnutého autizmom. Pomerne jednoduchý sujet približuje problém, ktorého nástojčivosť obnažuje nečakané horizonty chápania poriadku sveta.

Šikulovo videnie udalostí má niekedy až traumatizujúci podtón. A to aj v opise relatívne bežných, každodenných situácií. Ako z talianskeho neorealistickeho filmu vyznieva scéna neuskutočnenej či presnejšie odmietnutej návštevy, keď mladých ľudí čakajúcich pred bránou na ulici, bezradnú dvojicu, ktorá hľadá priateľstvo, pochopenie a dôveru, domáci neprijmú, pretože sa im zásadne vyhýbajú a stránia sa ich, ale k plotu pošlú chlapca s čerstvo napečenými pagáčikmi. „*Len výchova z domu,*“ čítame, „*mi bránila vyhodit' ich do kontajnera, kde sa ako smeti a odpad vršia klebety a ústrky, urážky a kopance.*“ Autor však vie, že krutosť okolia, ktorému je cudzia úcta a dôstojnosť, je aj dôsledkom jeho slobodnej voľby. Preto nikoho neobviňuje, lebo predpokladá, že nikto sa dokonale nevyzná v cestách svojich túžob. Azda aj to je dôvod, prečo rozprávač totožný s autorom neobviňuje ani sám seba – iba svoju chybu či vinu konštatuje. Rozprávačovi – tejto najšpecifickejšej epickejšej kategórii – vdýchol Bystriák Šikula nového ducha, keď ho v iniciačnej sebareflexii „prinútil“ vypovedať za seba i proti sebe, za iných i proti iným. Je odolný proti strachu a ostýchavosti, lebo nemá čo stratiť, no získať môže všetko. Aj poznanie, aj lásku, ktorá jediná dokáže vzdorovať krutosti.

V krutosti sa manifestuje zomieranie človeka v nás.

Šikulov román je však nielen akceptovaním krutosti ako nevyhnutného súhlasu so smrťou, ale je aj poctou láskavosti. Láskavému prístupu k postavám svojej knihy, k sebe i k svojmu čitateľovi. Autor potrebuje pochopiť korene vlastných postojov a myšlienok a na to sebaepochopenie potrebuje niekoho, kto by bol zároveň vzdialený i blízky, cudzí i spríbuznený, inými slovami, potrebuje čitateľa, ktorý by dobrovoľne a s účasťou prijímal jeho spomienky. Nie je však od tejto potreby bezpodmienečne závislý. Je veľkorysý, postupuje slobodne a úprimne a aj od čitateľa žiada slobodnú uvoľnenosť a dobrovoľnú tvorbu predpolia lásky a porozumenia, určite nie predpolia pohrdania. Nemusi sa však s jeho názormi a postojmi identifikovať. Podobne ako niektorí ľudia, čo pohrdajú šťastím, ak sa spája iba s bezstarostnosťou a pohodlím, a hľadajú šťastie v nebezpečenstve, ani Šikulov hrdina nespieva litánie zúfalstva, ak ho postihne nepochopenie, ani neprestáva žiť, ak ho obklopa nenávisťou.

Možno menej býva niekedy viac, ale viac detailov nám zasa dáva nové možnosti, je to stavebný materiál pre nové interpretácie. Predsa však: v tomto ro-

máne je ešte čosi stabilné, čo sa tiahne celým textom. Hľadanie, sebahľadanie, objavovanie svojho miesta v tomto bizarnom svete, v ktorom sa bezradne popletáme ako nemá svedkovia úpadku, svedkovia „*toho, ako sa nám aj naše pracovisko-škola mení na diablov brloh nerestí a zvrhlostí, podvodov a kšeftov, klamstiev a pretvárek*“. Hľadáme v čase a priestore, v hlbokjej studni prežitého, vo svete, ktorý sme si (no iba čiastočne sami a dobrovoľne) zvolili – a zúfalo sa snažíme z posledných síl realizovať svoju azda opravdivejšiu, skutočnú a možno aj definitívnu životnú voľbu. Tá nám však uniká medzi prstami, objavujeme ju znova a znova. „*Hľadám novú cestu, hovoril som si, a zabúdam, že aj po tej sme už prešli.*“ Je to cesta-návrat. Večný návrat ako v starom Herakleitovi, ako v Nietzscheho *Zarathustrovi*. Ale vždy môžeme svoju cestu skrásliť a obohatiť.

Šikulova próza nie je umelecká explanácia prežitého, ale výzva k sebaopoznaniu a sebahodnoteniu. Vychádza z poznania márnosti, aby sa skončila v stave, ktorý možno označiť ako „*život s chorobou, tajný a zatajovaný, skrytý a skrývavý*“. Ale vždy život. Život, v ktorom sa prestáva veriť na zázraky a v ktorom zostáva už iba nádej, že neistotu a osamelosť možno prekonať láskou.

Román má výrazné autobiografické črty. Je však skôr vyznaním, spoveďou než klasickou autobiografiou ako prozaickým epickým žánrom. Je to monumentálna autorská konfesia zdôrazňujúca psychologickú líniu vývoja postavy rozprávača, je to vyznanie viery v slovo a jeho schopnosti. Vyznanie je spojené s formou spomienok na udalosti, ktoré autor-rozprávač skutočne prežil, uvedomuje si svoju účasť na nich. Dnes ich interpretuje v umeleckom texte, ktorý sa však priveľmi nevzdáľuje od zážitkovej vecnosti. Iba ju umocňuje a posúva k siločiarom osudu. Nemožno o ňom povedať, že sa zachraňuje slovami, takými, „*čo nemôžu vyvážiť skutok, ktorý sa nestal*“. Autor sa nezachraňuje pred ničím, nepotrebuje to, ani nechce, ničomu sa nevyhýba, obnažuje svoje city, odhaľuje porovy mysle, odkrýva svoje dôverčivé plány i svoje najintímnejšie sklamania. Sklamania nad životom, nad vzťahmi s inými i samého nad sebou. Úprimnosť môže niekedy hraničiť až s cynizmom. Ale namiesto vynášania súdov by sme mali chápať a usmievať sa nad znameniami lásky a vzájomného porozumenia, ktoré sa kde-tu vytrčajú nad okolie ako rožky dobrého čertíka nosiaceho veselosť a radosť.

Vždy cenné sú hrdé duše, čo sa nesklonia. S istou dávkou oprávnenej dôverčivosti pripíšme tento nevyslovený výrok aj spisovateľovi.

Slová v románe v sebe nenesú ani náznak samoučelnosti. Nie je to hra. Nemáme do činenia s verbálnym exhibicionizmom, s formálnou samoučelnosťou. Každé slovo má v románe svoje pevné miesto, rovnako ako v živote každá

udalosť, ktorej je znakom, ktorú reprezentuje, približuje alebo sprostredkúva vedomiu iného človeka, čitateľa, pozorovateľa.

Fiktívny rozhovor s autistickým synom je takisto o čase, ktorý krája naše vnímanie toho druhého, roztrháva ho na menšie úseky, na torzá života. A my si máme ešte toľko čo povedať! Je to aj kniha o pokorujúcej slabosti, o steinbeckovskej zime našej nespokojnosti, ale aj o lete našej viery.

Šikulov prístup k téme nie je samoučelným pátraním po pravde. Autor vie, že pravda sa nenachádza v uchvátení života iného človeka. Treba ju hľadať v živote vlastnom. Nie je to hľadanie ako program. Je to hľadanie ako prirodzená potreba, spontánny pohyb mysle, samočinne vyvierajúci z pozorovania. Jeho hodnotový svet poznačilo obklúčenie pamäti, ktorá núti rozprávať; áno, je to úporné hľadanie – ale nie ako práca, výskumná činnosť či záujem, ale ako samozrejmý postoj k životu. Nestojí k svojmu predmetu či predmetom hľadania ako opozitum, ale splýva s ním – to je autorova základná pozícia, a z nej neholdá ustúpiť.

Tvorivý literárny postup, v ktorom autor reflektuje seba, svoje činy a činy iných, ho neodrezáva od sveta, ale vťahuje ho doň. Na jeho autorskej dôstojnosti nič neuberá, že viac dáva ako prijíma. Rozprávač v románe nezatvára svoju lásku do seba, vníma ju ako dar, ako zrno ľudskej príbuznosti. Je bojovník. Láska preňho nie je márnomyseľným úlovkom, ale záväzkom pre jednu aj druhú stranu, je to nenápadný a takmer samozrejmý plod prijatého rituálu. Lebo láska tu nemá ani vzdialene nič spoločné s vlastníctvom. Bojujeme o ňu, ale nepohrdame protivníkom. Jedine bojovník môže skutočne milovať. Áno, aj také bývajú „*spomienky na nehu*“.

Šikulov príbeh odкрýva čitateľovi vrstvy zábudlivosti, osviežuje pamäť a zrak. Lebo aj on prežíva svoje chvíle lásky a šťastia rovnako ako čas zmarených nádejí, aj za ním sa zakráda zlá myšlienka a jedovaté slovo v slepých uličkách, kde sa netreba báť „*brechotu psov na nočných dvoroch, ale ľudskej reči v kuchyniach; tam sa pre nás pripravuje nestráviteľná, otrávená vára*“.

Je obdivuhodné, ako sa na pozadí spleti detailov, faktov (niekedy na prvý pohľad možno zanedbateľných, bezvýznamných) darí autorovi vyjadriť myšlienku, posunúť ju do vedomia čitateľa, budovať príbeh. Detaily uzemňujú sentimentalitu túžob, do vášní vnášajú pokojnú melanchóliu, tíšivú ako pohladenie. Veď spomienky nie sú spomienkami na tézy, idey a predsavzatia, ale na drobnosti, ktoré sa k istej etape, istej udalosti nášho života viažu. Keď si ako autor týchto riadkov spomínam na okamih, ako som vyšiel z ordinácie, kde mi oznámili, že mám rakovinu, nevybavujú sa mi všeobecné poučky a myšlienky na to, čo bude ďalej, ale zvláštny pocit úľavy, že som sa dozvedel pravdu. A po-

tom najmä slnkom osvetlený chodník, po ktorom som kráčal do malého parku, zaprášený krík pri ceste... Nezmyselné detaily. Ale bol to chodník, ktorý vedie k životu v jeho každodennej podobe, nie k smrti. Lebo, ako povedal staroveký filozof, kým sme tu, smrť tu nie je. Keď tu bude smrť, my tu už nebudeme... A dovtedy môžeme napríklad zbierať skúsenosti na román, tak ako to urobil a robí Bystrík Šikula. Pretože „román je aj o opakovaní; cudzej a našej skúsenosti“.

Áno, spomienky na nehu pokrývajú blato skúseností.

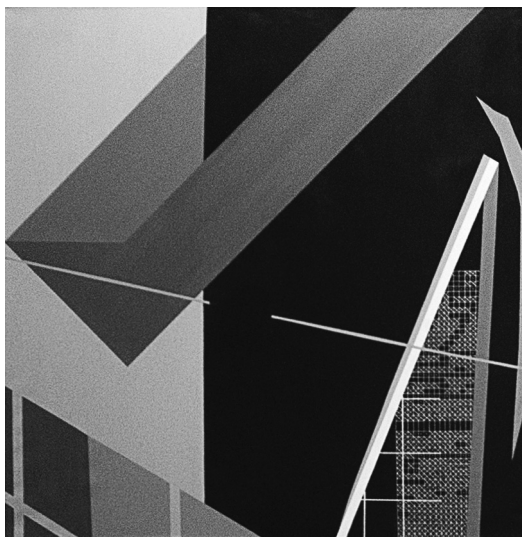
Postavy – všetky bez rozdielu sú v istom zmysle skutočne „nevinné“ – sú vložené do situácií, netvoria ich, iba na nich participujú. Žijú v takmer neskutočnom svete, bizarnom a nanútenom inými; ten svet nie je ich výtvorom, reagujú iba na zmätok podnetov, prichádzajúcich zvonka. Ale nad našimi rozhodnutiami sa vznáša Damoklov meč povinnosti a zodpovednosti: „*Mal som vtedy krátko po Kristových rokoch a ako každý chlap v tom veku som si kládol otázku, kde je ten skutok, čin, ktorý som mal vykonať, aby som podčiarkol zmysel svojej existencie a mohol ísť ďalej.*“ Ťažko sa kráča vo svete neistôt, v opare iracionálnosti, s ktorou ruka v ruke kráčajú závisť, pretváarka, zloba a sebecko. Výsledkom je život v zátvorke. Prekvapujúce? Ani nie – iba pokryté a vyznačované jedným z odtieňov sivej: „*A ten sivý povlak bol môj smútok.*“ Posledná časť románu je výkrikom odvahy a vytrvalosti. Odvahy, ktorú nikto nepočul bedákať.

Veru, málo, pramálo vieme (a niekedy ani nechceme vedieť) „*o paralelných filmoch nášho života, utajených alebo zabudnutých negatívoch, ktoré čakajú na vyvolanie v tmavej komore našej pamäti, aby nám vrátili nádej.*“ Tou nádejou môže byť aj láska-neláska, objaviteľná v akomkoľvek rozpätí veku, v každom vzťahu, v každom hľadaní inej bytosti. Veď „*kde má láska, o ktorej hovoríme, že sa rodí a zomiera, začiatok a koniec?*“ Nevieme. A možno to ani netúžime vedieť. Ale autor o nej rozpráva a my s pokorou prijímame jeho rozprávanie ako znamenie. Výzvu, znak očarenia. „*Očarenie je ako prírodný úkaz, kozmická udalosť. Prichádza raz za sto rokov; no ak naň nezabudneme, možno z neho žiť ďalšie storočie.*“ Román je okrem iného upozornením na neobyčajnú dôležitosť očarení v živote človeka.

Každá hra životných udalostí je o minulosti a prítomnosti. „*Minulosť a prítomnosť sa vo mne prekryli ako dve rozochvené ruky. A to, čo som cítil, čo som prežíval, sa vrstвило v čase, ktorý akoby neplynul lineárne, ale cirkuloval po špirále, v okamihoch, za ktorými som vytušil večnosť.*“ Býva to chvíľa, v ktorej prestávame veriť na zázraky, v ktorej zázraky žijeme. Ako z knihy úvah rímskeho stoika zaznie do ticha autorova myšlienka: „*Vyhnančov nezabíja neznámy svet, do ktorého odchádzajú. Zabíja ich to, na čom lipnú, k čomu sú pripútaní, čo-*

ho sa musia vzdať.“ Tieto vety mohol pokojne vysloviť Seneca, Epiktetos alebo Marcus Aurelius.

Napriek spomenutej zálahe detailov (viacej alebo menej zmysluplných) je Bystrík Šikula schopný vysloviť zásadnú myšlienku s filozofickým obsahom, vypovedať gnómickú vetu, v ktorej zarezonuje tvrdosť voči životu i voči smrti. Voči láske, voči chorobe, opustenosti a zrade. A práve k tomu ho vedie mozaika zla a dobra, bolesti a lásky, pokory a pohrdania, ukrytá v tisíckach ma-

Simona Štulerová: Územie nikoho I, akryl a fixa na plátne, 2018

licherností, zdanlivých malicherností, ktoré venčia našu každodennosť. Vo chvíľach, keď môžeme slovami zažať slnko a svetlo, veci, bez ktorých sa nedá žiť. „*Je v silách príbehu zmerať čas, to, čo odniesol a čo zostalo, slnečnými hodinami.*“ Nikdy nebyť ukojený vlastnou odvahou, ale vždy mať silu nastaviť tvár pochybnostiam a nepokoju.